

GRZEGORZ JĘDREJEK

Lublin

SPÓŁKI CYWILNE Z UDZIAŁEM MAŁŻONKÓW A SYTUACJA PRAWNA ICH WIERZYCIELI OSOBISTYCH

UWAGI WSTĘPNE

Wiele problemów istniejących na pograniczu prawa spółek i małżeńskiego prawa majątkowego stwarzają zasady odpowiedzialności majątkowej małżonków wobec ich wierzycieli osobistych i wierzycieli spółki. Celem artykułu jest zbadanie wpływu powstania spółek cywilnych z udziałem małżonków na możliwości zaspokojenia roszczeń przez ich wierzycieli osobistych¹. Artykuł składa się z czterech części. W pierwszej przedstawiono postacie spółek cywilnych z udziałem małżonków. Najbardziej istotny jest przy tym podział powyższych spółek według kryterium rodzaju i pochodzenia wkładu z majątków małżonków, oraz podział spółek w zależności od tego, czy

¹ Poczynione uwagi będą także w znacznej mierze odnosiły się nie tylko do spółek cywilnych, ale i do spółek handlowych, a zwłaszcza handlowych spółek osobowych, które są najbardziej zbliżone do spółki cywilnej. Zainteresowanie się spółkami cywilnymi może być usprawiedliwione dominującą ich pozycją wśród prawnoorganizacyjnych form prowadzenia działalności gospodarczej (por. m.in. J. M o j a k, [w:] A. J a k u b e c k i, A. K i d y b a, J. M o j a k, R. S k u b i s z, *Zarys prawa spółek*, Lublin 1994, s. 41). Należy zwrócić uwagę na niewielkie zainteresowanie literatury problematyką wpływu powstania spółek z udziałem małżonków na sytuację prawną wierzycieli osobistych małżonków i wierzycieli spółki. Omawiana problematyka występuje marginalnie w nielicznych artykułach (zob. m.in. A. J ę d r z e j e w s k a, *Spółka osobowa a małżeńska majątkowa wspólność ustawowa*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, 1996, z. 3, s. 511 nn.; Z. P o l i c z k i e w i c z, *Dopuszczalność spółki cywilnej między małżonkami*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego*, Poznań 1990, s. 523 nn.). W dalszej części artykułu użyte zostały następujące skróty: KPP – „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, PiP – „Państwo i Prawo”, RPEiS – „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny”, SP – „Studia Prawnicze”.

w spółce uczestniczy jeden z małżonków, czy też oboje małżonkowie, którzy mogą być potraktowani jako oddzielni wspólnicy lub też jako jeden wspólnik.

W c z ę ś c i d r u g i e j dokonano analizy wpływu powstania spółek cywilnych z udziałem małżonków na sytuację prawną wierzycieli osobistych małżonków-wspólników. Powstanie spółki cywilnej z udziałem małżonków niekoniecznie musi prowadzić do osłabienia pozycji wierzycieli osobistych małżonków-wspólników². I to nie tylko dlatego, iż spółka taka z reguły będzie przynosiła zysk, z którego będą mogli zaspokoić się wierzyciele osobiści małżonków³. Wskutek powstania spółki wierzyciel osobisty czy – jak chce S. Grzybowski – wierzyciel indywidualny małżonka-wspólnika może zaspokoić się nie tylko z odpowiedniego majątku małżonków, ale także po wypowiedzeniu spółki z praw przysługujących wspólnikowi na wypadek wystąpienia ze spółki lub jej rozwiązania (zob. art. 870 k.c.)⁴.

Realne możliwości zaspokojenia roszczeń przez wierzycieli osobistych małżonków będą przede wszystkim zależały od sytuacji ekonomicznej spółki, albowiem wspólnicy spółki cywilnej odpowiadają za zobowiązania spółki zarówno majątkiem spółki, jak i majątkami osobistymi⁵. Uznano jednak za celowe zbadanie sytuacji prawnej wierzycieli osobistych małżonków w chwili powstania spółek z ich udziałem. W tym przypadku ocena możliwości zaspokojenia roszczeń przez wierzycieli będzie zależała od dwóch czynników: (1) od charakteru wierzytelności, (2) od pochodzenia i rodzaju wkładu wniesionego do spółki przez małżonków. I tak, można przykładowo stwierdzić, iż w razie wniesienia przez małżonka wkładu polegającego na świadczeniu usług pozycja wierzyciela osobistego ulegnie poprawie, gdyż będzie on się mógł zaspokoić z majątku małżonków, z którego żadne środki nie zostały wniesione do spółki tytułem wkładu, a oprócz tego wierzyciel może się zaspokoić po spełnieniu określonych w art. 870 k.c. warunków z praw przysługujących wspólnikowi w razie wystąpienia ze spółki lub jej rozwiązania.

Następne zagadnienie, któremu poświęcona jest c z ę ś ć t r z e c i a artykułu, dotyczy czynności prawnych związanych ze spółką, które zostały

² Zob. P o l i c z k i e w i c z, dz. cyt., s. 525 n.

³ Tamże.

⁴ Por. S. G r z y b o w s k i, *System prawa cywilnego*, t. I, Ossolineum 1974, s. 829 n.

⁵ Co do odpowiedzialności wspólników za zobowiązania spółki cywilnej zob. szerzej: tamże, s. 815; W. J u r c e w i c z, *Odpowiedzialność za zobowiązania spółki cywilnej*, SP 1985, nr 1-2, s. 182 nn.; R. L o n g c h a m p s d e B é r i e r, *Zobowiązania*, Poznań 1947, s. 599.

dokonane przez małżonków na szkodę ich wierzycieli osobistych. Wydaje się, iż to nie umowa spółki cywilnej z udziałem małżonków jest czynnością prawną, która może wyrządzić największe szkody wierzycielom. Spośród innych czynności prawnych dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli można przykładowo wymienić przesunięcie należących do majątku wspólnego małżonków obligacyjnych praw spółkowych czy też zakończenie działalności spółki przez podział jej majątku, który został dokonany z wyraźnym uprzywilejowaniem małżonka nie będącego dłużnikiem.

Instrumentom prawnym, które przysługują pokrzywdzonym wierzycielom, została poświęcona c z w a r t a c z ę ś ć artykułu. Jak się wydaje, katalog tych instrumentów podany przez Z. Policzkiwicz nie jest wyczerpujący⁶. Pojawia się także potrzeba dokonania oceny przydatności poszczególnych instrumentów prawnych, które przysługują wierzycielom osobistym małżonków-wspólników.

Rozważania dotyczące wpływu powstania spółek cywilnych z udziałem małżonków na sytuację prawną wierzycieli osobistych małżonków-wspólników będą w zasadzie prowadzone przy założeniu, iż między małżonkami występuje ustawowy ustroj majątkowy. Jedyne wyjątek został poczyniony dla ustroju umownego, który rozszerza wspólność ustawową przez włączenie do wspólności przedmiotów majątkowych, które przy wspólności ustawowej należałyby do majątków odrębnych małżonków (zob. art. 50 k.r.o.).

I. POSTACIE SPÓŁEK CYWILNYCH Z UDZIAŁEM MAŁŻONKÓW

Prima facie wszystkie spółki cywilne z udziałem małżonków możemy podzielić na trzy grupy: (1) spółki z udziałem osób pozostających w różnych związkach małżeńskich, (2) spółki z udziałem małżonka (czy też małżonków) i osób nie pozostających w związku małżeńskim, (3) spółki między małżonkami, czyli spółki między osobami, które pozostają w tym samym związku małżeńskim.

Możemy także przeprowadzić podział spółek cywilnych z udziałem małżonków według kryterium pochodzenia i rodzaju wkładu. I tak możemy wyróżnić: (1) spółki, do których małżonek (lub małżonkowie) wnosi wkład pochodzący z majątku wspólnego; (2) spółki, do których małżonek (lub małżonkowie) wniósł wkład z majątku odrębnego; (3) spółki, do których małżo-

⁶ Policzkiwicz, dz. cyt., s. 530.

nek (lub małżonkowie) wniósł wkład polegający na świadczeniu usług; (4) spółki, do których małżonek (lub małżonkowie) wniósł „wkład mieszany”, czyli pochodzący częściowo z majątku wspólnego, a częściowo z majątku odrębnego, lub też wkład polegający na świadczeniu usług wraz z wkładem pochodzącym z majątków obydwu małżonków lub też z jednego z nich.

Z punktu widzenia jednego związku małżeńskiego możemy wyróżnić trzy postacie spółek: (1) spółki, w których uczestniczy tylko jeden z małżonków; (2) spółki, w których uczestniczą oboje małżonkowie traktowani jako jeden wspólnik; (3) spółki, w których uczestniczą oboje małżonkowie, występujący jako oddzielni wspólnicy. Pierwsza postać spółek charakteryzuje się tym, iż wspólnikiem, nawet w przypadku wniesienia wkładu z majątku wspólnego, jest jeden małżonek. Przynależność do majątku wspólnego obligacyjnych praw spółkowych nie sprawia, iż oboje małżonkowie są wspólnikami. W przypadku wniesienia przez małżonka wkładu do spółki z majątku wspólnego jest wymagana zgoda drugiego małżonka, jeżeli czynność ta przekracza zakres zwykłego zarządu (art. 36 § 2 k.r.o.). Wierzyciele spółki będą mogli uzyskać zaspokojenie swoich roszczeń z majątku odrębnego małżonka-wspólnika oraz, w przypadku wniesienia wkładu z majątku wspólnego i powstania wierzytelności po powstaniu wspólności ustawowej, z majątku dorobkowego małżonków. Poza zasięgiem wierzyciela pozostanie natomiast majątek odrębny drugiego małżonka.

Małżonkowie mogą razem wejść na miejsce zmarłego wspólnika jako jego spadkobiercy (zob. art. 872 k.c.) czy też razem przystąpić do tworzonej spółki. Cechą charakterystyczną takich spółek jest objęcie korporacyjno-obligacyjnych praw spółkowych stosunkiem wspólności łącznej, jeżeli spadkobiercami są oboje małżonkowie lub też w przypadku wniesienia przez małżonków wkładu z majątku wspólnego. Jeżeli natomiast małżonkowie wnoszą wkłady ze swoich majątków odrębnych, to część otrzymanych uprawnień spółkowych zostanie objęta stosunkiem wspólności ułamkowej. Taki stosunek ma charakter wewnętrzny między samymi małżonkami i jest bez znaczenia dla samej spółki.

II. ZASPOKOJENIE ROSZCZEŃ WIERZYCIELI OSOBISTYCH MAŁŻONKÓW-WSPÓLNIKÓW

1. *Ogólne zasady zaspokojenia roszczeń przez wierzycieli osobistych małżonków z majątków małżonków oraz z uprawnień spółkowych małżonka-wspólnika*

Przedmiotem rozważań są wierzytelności cywilnoprawne⁷. Pozycja wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika zależy, jak już wspomniano, m.in. od charakteru przysługującej mu wierzytelności. Dla potrzeb niniejszego artykułu wystarczający jest podział wierzytelności przeprowadzony na podstawie art. 41 k.r.o. według kryterium majątku małżonków oraz liczby dłużników. I tak można wyróżnić: a) wierzytelności, które dotyczą majątku odrębnego małżonka – dłużnikiem jest tylko ten małżonek, do którego należy majątek odrębny; b) wierzytelności, które dotyczą majątku wspólnego, ale dłużnikiem jest także tylko jeden małżonek; c) wierzytelności, które dotyczą majątku wspólnego, a dłużnikami są oboje małżonkowie⁸.

O wierzytelnościach dotyczących majątku odrębnego można mówić wówczas, kiedy spełnione są dwa kryteria: prawne i ekonomiczne⁹. Pierwsze polega na tym, iż wierzytelność wynika ze stosunku prawnego, którego przedmiot należy do majątku odrębnego, tak że w ramach powyższego stosunku nie następuje przysporzenie na rzecz majątku wspólnego¹⁰. Warunki takie

⁷ Co do wierzytelności publicznoprawnych, takich jak zobowiązania podatkowe, zob. m.in. J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1996, s. 113 n. Zob. również, ze starszych opracowań, A. Dyoniak, *Odpowiedzialność majątkowa małżonków wobec osób trzecich*, Warszawa 1980, s. 98 nn.

⁸ Por. J. Piątoski, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Ossolineum 1985, s. 441 i nn.; J. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa 1993, s. 248 nn. W dokonany podział wierzytelności na podstawie art. 41 k.r.o. pominięte zostały wierzytelności powstałe przed powstaniem wspólności ustawowej, albowiem są one przez ustawodawcę potraktowane tak samo jak wierzytelności dotyczące majątku odrębnego.

⁹ Por. Piątoski, dz. cyt., s. 441 nn.; Pietrzykowski, dz. cyt., s. 252. J. Piątoski zwraca uwagę na to, iż jeżeli chcemy zaliczyć zobowiązanie do majątku odrębnego, to przysporzenie, które otrzymuje małżonek, musi wpłynąć do majątku odrębnego zgodnie z zasadą surogacji. Warto przy tym zauważyć, iż stanowisko A. Jędrzejewskiej (dz. cyt., s. 511 nn.) jest sprzeczne z takim poglądem. Autorka ta uważa bowiem, iż zobowiązanie dotyczy majątku odrębnego wtedy, kiedy udział spółkowy należy do majątku odrębnego, równocześnie jednak przyjmuje, iż zysk, który należy uznać za surogat prawa do zysku, przynależy do majątku wspólnego na podstawie art. 32 § 2 pkt 2 k.r.o.

¹⁰ Zob. m.in. Piątoski, dz. cyt., s. 450 nn.; Pietrzykowski, dz. cyt., s. 252.

spełniają m.in. wierzytelności zabezpieczone hipoteką lub zastawem na przedmiotach należących do majątku odrębnego czy też wierzytelności pozostające w związku z prowadzeniem należącego do majątku odrębnego przedsiębiorstwa¹¹.

Drugą grupę stanowią te wierzytelności, które dotyczą majątku wspólnego małżonków, ale dłużnikiem jest tylko jeden małżonek. Chodzi tutaj o wierzytelności powstałe ze stosunku prawnego, w którym dłużnikiem jest tylko jeden małżonek, a dług nie dotyczy majątku odrębnego małżonka¹².

I wreszcie trzecią grupę stanowią wierzytelności związane z majątkiem wspólnym, kiedy współdłużnikami są oboje małżonkowie. Taka solidarna odpowiedzialność małżonków będzie wynikać na podstawie art. 370 k.c. z faktu zaciągnięcia zobowiązania dotyczącego ich wspólnego majątku¹³.

Zgodnie z art. 41 § 2 k.r.o. jeżeli wierzytelność dotyczy majątku odrębnego, wierzyciel może żądać zaspokojenia tylko z majątku odrębnego małżonka oraz z wynagrodzenia za pracę lub za inne usługi świadczone osobiście przez dłużnika, jak również z korzyści uzyskanych przez dłużnika z jego praw autorskich twórcy, praw twórcy wynalazku, wzoru lub projektu racjonalizatorskiego. Wydaje się, choć nie jest to stanowisko bezkontrowersyjne, iż na równi z wynagrodzeniem należy traktować zysk spółki, jaki przypadnie małżonkowi-wspólnikowi¹⁴.

Jeżeli natomiast wierzytelność dotyczy majątku wspólnego, a dłużnikiem jest jeden małżonek, wierzyciel osobisty małżonka może zaspokoić się z majątku wspólnego, jak i z majątku odrębnego małżonka-dłużnika, nie może zaś zaspokoić się z majątku odrębnego małżonka nie będącego dłużnikiem¹⁵. Należy pamiętać, iż sąd może na podstawie art. 41 § 3 k.r.o. ograniczyć lub wyłączyć możliwość zaspokojenia się z majątku wspólnego przez wierzyciela, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków.

Zgodnie z art. 50 pkt 1 k.r.o. i wykładnią tego przepisu – jeżeli małżonkowie włączyli do wspólności przedmioty majątkowe, które przy wspólności ustawowej należałyby do ich majątków odrębnych, to wierzyciel,

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Por. z wykładnią art. 38 k.r.o. dokonaną przez A. Dyoniaaka (*Funkcjonowanie ustawowego ustroju majątkowego w odniesieniu do rodzinnych zakładów produkcyjnych*, RPEiS 1985, z. 1, s. 76 n.).

¹⁵ Por. Pietrzykowski, dz. cyt., s. 248 nn.; Ignatowicz, dz. cyt., s. 109 nn.

którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, może żądać zaspokojenia z majątku wspólnego także wtedy gdy: 1) małżonkowie zawrą umowę rozszerzającą wspólność ustawową, a wierzytelność powstała przed zawarciem małżeństwa; 2) wierzytelność powstała po zawarciu małżeństwa, ale przed umownym rozszerzeniem wspólności ustawowej; 3) wierzytelność dotyczy majątku odrębnego¹⁶.

W przypadku gdy wierzytelność dotyczy majątku wspólnego, a dłużnikami są oboje małżonkowie, wierzyciel może zaspokoić się z majątku wspólnego jak i majątków odrębnych każdego z małżonków¹⁷. Zgodnie z art. 836 k.c. w czasie trwania spółki wierzyciel wspólnika nie może żądać zaspokojenia z jego udziału we wspólnym majątku ani z udziału w poszczególnych składnikach tego majątku¹⁸. Na podstawie jednak art. 870 k.c. wierzyciel osobisty małżonka-wspólnika może zająć prawa przysługujące wspólnikowi na wypadek wystąpienia ze spółki lub jej rozwiązania, a jeżeli w ciągu ostatnich sześciu miesięcy została przeprowadzona bezskuteczna egzekucja z ruchomości wspólnika, wierzyciel może wypowiedzieć udział wspólnika przy zachowaniu określonych przez ustawodawcę terminów i zaspokoić się z zajętych uprawnień¹⁹.

2. Wpływ powstania spółki cywilnej z udziałem małżonków na zaspokojenie poszczególnych postaci wierzytelności

Na wstępie należy zauważyć, iż w przypadku wniesienia przez małżonka-wspólnika wkładu polegającego na świadczeniu usług pozycja wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika ulegnie znaczącej poprawie. Wierzyciel taki może bowiem zaspokoić się i z majątku małżeńskiego, i – po spełnieniu warunków przewidzianych w art. 870 k.c. – z uprawnień przysługujących małżonkowi-wspólnikowi na wypadek rozwiązania czy też wypowiedzenia spółki.

¹⁶ Zob. P i e t r z y k o w s k i, dz. cyt., s. 307.

¹⁷ Zob. I g n a t o w i c z, dz. cyt., s109.

¹⁸ Przepis ten ma na celu poprawienie stabilności spółki cywilnej. Por. E. G n i e w e k, *Prawo rzeczowe*, Poznań-Kluczbork 1996, s. 176.

¹⁹ Por. G r z y b o w s k i, dz. cyt., s. 826 nn. Odnośnie do wypowiedzenia „udziału” w spółce jawnej przez wierzyciela osobistego wspólnika por. J. S z w a j a, w: S. S o ł t y s i Ń s k i, A. S z a j k o w s k i, J. S z w a j a, *Komentarz KH*, t. I, Warszawa 1994, s. 650 nn.; M. A l l e r h a n d, *Kodeks handlowy z komentarzem*, Bielsko-Biała 1994, s. 102 i nn.

Podobnie wierzyciel osobisty małżonka, którego wierzytelność dotyczy majątku odrębnego, będzie miał większe szanse zaspokojenia roszczeń w razie wniesienia do spółki wkładu z majątku wspólnego małżonków. Dla takiego wierzyciela jest z reguły obojętne „uszczipienie” majątku wspólnego, albowiem zgodnie z art. 41 § 2 k.r.o. może się on zaspokoić z majątku odrębnego i z niektórych składników majątku wspólnego, z których należy wymienić przede wszystkim wynagrodzenie za pracę. Wniesienie wkładu z majątku wspólnego może nie spowodować zaprzestania wykonywania pracy przez współnika, a co za tym idzie – otrzymywania wynagrodzenia. Jeżeli nawet małżonek-wspólnik zrezygnuje z dotychczasowej pracy, chcąc poświęcić swój czas interesom spółki, to i tak nie spowoduje to z reguły osłabienia pozycji wierzyciela. Zgodnie z orzeczeniem SN współnik spółki cywilnej nie otrzymuje wynagrodzenia w rozumieniu prawa pracy za prowadzenie spraw spółki, jak i za wykonywanie usług w związku z wniesieniem przez współnika wkładu polegającego na świadczeniu usług²⁰. SN twierdził dalej, iż wynagrodzeniem za prowadzenie spraw spółki jest udział w zysku spółki lub osiągnięcie wspólnego celu gospodarczego²¹. Można zatem powiedzieć, iż zysk spółki, który wejdzie do majątku wspólnego, będzie mógł być przedmiotem zaspokojenia roszczeń wierzyciela osobistego małżonka, tak jak i wynagrodzenie w rozumieniu prawa pracy, uzyskiwane przez małżonka.

Trudno natomiast jest udzielić odpowiedzi na pytanie, czy powstanie spółki cywilnej z udziałem małżonków spowoduje osłabienie możliwości zaspokojenia wierzytelności dotyczącej majątku odrębnego małżonka w przypadku wniesienia wkładu pochodzącego z majątku odrębnego. Wydaje się, iż każdą sytuację należy badać oddzielnie. Wniesienie wkładu z majątku odrębnego spowoduje wyjście z tego majątku pewnych aktywów, takich jak np. prawo własności nieruchomości, prawo do patentu czy też sam patent. Równocześnie jednak z reguły do majątku odrębnego wejdą prawa spółkowe przyznane za wniesienie wkładu²². Wierzyciel osobisty małżonka będzie mógł zaspokoić się z tych uprawnień po spełnieniu warunków określonych w art. 870 k.c. Skuteczność takiego zaspokojenia, a co za tym idzie – pozycja wierzyciela osobistego małżonka, jest uzależniona od sytuacji ekonomicznej spółki, która może być przecież różna.

²⁰ Zob. M o j a k, dz. cyt., s. 45 nn.

²¹ Tamże.

²² Chodzi tutaj przede wszystkim o prawo do zysku oraz prawo do części majątku spółki w razie jej wypowiedzenia czy też rozwiązania.

Reasumując należy stwierdzić, iż jest korzystne dla pozycji wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika, którego wierzytelność dotyczy majątku odrębnego, powstanie spółki małżonków, do której małżonek dłużnik wnosi wkład polegający na świadczeniu usług czy też wkład pochodzący z majątku wspólnego. Oczywiście taki wierzyciel musi liczyć się z niebezpieczeństwem związanym z zaspokojeniem roszczeń przez wierzycieli spółki. W momencie jednak powstania spółki z udziałem małżonków nie dochodzi do uszczuplenia tych składników majątkowych małżonków, z których wierzyciel osobisty małżonka-dłużnika może się zaspokoić. W przypadku natomiast wniesienia wkładu z majątku odrębnego małżonka-wspólnika, dochodzi do uszczuplenia majątku, z którego wierzyciel małżonka mógłby się zaspokoić. W dalszej jednak perspektywie możliwości zrealizowania roszczeń przez wierzyciela będą zależeć od kondycji ekonomicznej spółki.

W przypadku wierzytelności dotyczącej majątku wspólnego dłużnikiem może być jeden z małżonków, jak i oboje małżonkowie. W pierwszym przypadku wierzyciel może zaspokoić się z majątku wspólnego i z majątku odrębnego małżonka-dłużnika. A zatem w momencie wniesienia wkładu z tych majątków pozycja wierzyciela ulegnie osłabieniu. Dalsza perspektywa zaspokojenia wierzytelności z zysku spółki, czy też z praw spółkowych, które zostaną wypowiedziane, zależy od wyników finansowych spółki. Z kolei w razie wniesienia przez małżonka – wspólnika nie będącego dłużnikiem wkładu z majątku wspólnego, wierzyciel drugiego małżonka nie może skorzystać z roszczenia pauliańskiego, jeżeli wniesienie wkładu nie przekracza zakresu zwykłego zarządu majątkiem wspólnym²³.

Wierzyciel małżonka, który wniósł wkład do spółki z majątku wspólnego, nie może zaspokoić się z majątku odrębnego drugiego małżonka, a zatem należałoby się z uwagą przyrzeć takiej umowie spółki, w której tylko małżonek-dłużnik zobowiązuje się do wniesienia wkładu kapitałowego, podczas gdy drugi małżonek ograniczy się tylko do wkładu symbolicznego albo nie wniesie go wcale, w takim jednak przypadku wierzycielowi przysługiwać może roszczenie pauliańskie.

Wierzyciel obojga małżonków, jeżeli wierzytelność dotyczy majątku wspólnego, może zaspokoić się ze wszystkich majątków małżonków. Należy zatem uznać, iż możliwości realizacji roszczeń przez wierzyciela będą zależeć *de*

²³ Przedmiotem zaskarżenia, zgodnie z art. 527 § 1 k.c., może być jedynie czynność prawna dokonana przez dłużnika. W podanym przykładzie małżonek-wspólnik nie jest dłużnikiem. Wierzyciel może natomiast zaskarżyć zezwolenie na wniesienie wkładu z majątku wspólnego, które zostało wyrażone przez małżonka-dłużnika.

facto od wyników finansowych spółki. Kontrowersyjne zagadnienie dotyczące możliwości skorzystania przez wierzyciela w powyższej sytuacji z roszczeń pauliańskich jest omówione w dalszej części artykułu.

III. CZYNNOCI PRAWNE, KTÓRE MOGĄ BYĆ ZDZIAŁANE PRZEZ MAŁŻONKÓW-WSPÓLNIKÓW Z POKRZYWDZENIEM ICH WIERZYCIELI OSOBISTYCH

Tradycyjnie pojęcie czynności prawnej zdziałanej z pokrzywdzeniem wierzycieli związane jest z tytułem X, księgi III k.c., który reguluje instytucje roszczeń pauliańskich²⁴. Za taką czynność prawną należy, zgodnie z art. 527 § 2 k.c., uznać czynność, wskutek której dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż był przed dokonaniem czynności. Poza zakresem rozważań pozostaną kwestie szczegółowe, omówione obszernie w literaturze, a dotyczące m.in. pojęcia niewypłacalności dłużnika czy też związku przyczynowego pomiędzy czynnością prawną a niewypłacalnością.

Prima facie za czynność dokonaną przez małżonków-wspólników z pokrzywdzeniem ich wierzycieli osobistych może być uznana umowa spółki z ich udziałem²⁵. Przedmiotem zainteresowania jest zagadnienie związane z możliwością wystąpienia związku pomiędzy niewypłacalnością dłużnika, którym jest małżonek-wspólnik, a umową spółki. Stwierdzenie możliwości wystąpienia takiego związku nie jest równoznaczne z uznaniem, iż pojawi się on w każdym konkretnym przypadku. Wierzyciele osobiści małżonków-wspólników powinni jednak z uwagą przyglądać się tym spółkom, w których może pojawić się powyższy związek.

Spśród innych czynności – niż umowa spółki – które mogą być dokonane z pokrzywdzeniem wierzycieli osobistych małżonków-wspólników, możemy

²⁴ Por. m.in. A. O h a n o w i c z, [w:] *System prawa cywilnego*, t. II, cz. 1, s. 944 nn.; W. C z a c h ó r s k i, *Zobowiązania*, Warszawa 1994, s. 277 nn.; M. P y z i a k-S z a f n i c k a, *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*, SP 1996, z. 1-4, s. 5 nn.; L. S t e c k i, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. I, Warszawa 1989, s. 535 i nn.

²⁵ Należy odróżnić umowę spółki, którą w wyjątkowych wypadkach możemy zakwalifikować jako czynność prawną dokonaną z pokrzywdzeniem wierzycieli, od poszczególnych postanowień umowy spółki, które zmierzają do takiego samego skutku. W pierwszym przypadku wierzyciel może domagać się uznania względem siebie bezskuteczności całej umowy spółki, a w drugim – jedynie niektórych postanowień, które prowadzą do pokrzywdzenia wierzyciela.

wyróżnić czynności, które dokonane są przez małżonków w ramach zarządu spółką, i te, które dokonane są w ramach zarządu majątkami małżonków. Wspólnym mianownikiem tych czynności jest skutek w postaci niewypłacalności małżonka-dłużnika lub też niewypłacalności w stopniu wyższym niż przed dokonaniem tych czynności (zob. art. 527 § 2 k.c.).

Podanie pełnego katalogu wspomnianych czynności nie jest możliwe, dlatego też należy skupić się na tych spośród nich, które są najłatwiej dostrzegalne. I tak w ramach zarządu spółką można wyróżnić następujące czynności: (1) nieproporcjonalne obciążenie małżonka-dłużnika odpowiedzialnością za długi; (2) zbycie przez spółkę niektórych składników majątku spółki, w tym w szczególności w drodze czynności nieodpłatnej, takiej jak np. darowizna; (3) dokonanie podziału majątku spółki w razie jej rozwiązania z pokrzywdzeniem małżonka będącego dłużnikiem. Spośród zaś czynności w ramach zarządu majątkami małżonków, zdziałanych na szkodę wierzyciela osobistego małżonka, można wyróżnić: (1) zbycie niektórych wierzytelności; (2) przesunięcia pomiędzy masami majątkowymi obligacyjnych praw spółkowych. Należy zastrzec, iż wymienione czynności nie zawsze będą zdziałane na szkodę wierzycieli osobistych małżonka czy też małżonków. Jest to spowodowane tym, iż może nie wystąpić związek przyczynowy pomiędzy niewypłacalnością dłużnika a powyższymi czynnościami²⁶. Wydaje się jednak, iż prawdopodobieństwo wystąpienia takiego związku jest stosunkowo wysokie.

Nieproporcjonalne obciążenie małżonka dłużnika odpowiedzialnością za długi spółki może wynikać z umowy spółki, jak i z uchwały podjętej przez wspólników²⁷. Analizując w niniejszym artykule umowę spółki zdziałaną na szkodę wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika, mieliśmy na uwadze umowę potraktowaną jako jedną całość, tzn. cel spółki miałby prowadzić do niewypłacalności małżonka-dłużnika²⁸. W praktyce małżonkowie, chcąc nie

²⁶ Na taki związek wskazuje przepis artykułu 527 § 1 k.c., który mówi, iż dla zastosowania akcji pauliańskiej konieczne jest, ażeby pokrzywdzenie wierzyciela nastąpiło wskutek czynności prawnej dłużnika. Kwalifikowanie w dalszej części artykułu czynności prawnych jako dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli zakłada wystąpienie związku przyczynowego pomiędzy czynnością prawną a pokrzywdzeniem wierzycieli, choć rzecz jasna związek taki nie musi wystąpić.

²⁷ Zgodnie z art. 867 k.c. można nawet zwolnić niektórych wspólników od udziału w stratach. Wydaje się, iż można wyróżnić tzw. ogólne zwolnienie wspólnika od udziału w stratach, które byłoby zawarte w uchwale wspólników. Uchwała taka jest również czynnością prawną. Zob. Z. R a d w a ń s k i, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1993, s. 142.

²⁸ W praktyce sytuacje takie powstaną wówczas, kiedy małżonkowie utworzą spółkę cywilną między sobą tylko po to, ażeby jeden z małżonków (lub też oboje) nie spełnił wobec wierzyciela osobistego należnego świadczenia.

zaspokoić roszczeń wierzyciela skierowanych przeciwko jednemu z nich lub obojgu, umieszczą w umowie spółki tylko niektóre postanowienia prowadzące do tego celu²⁹. A zatem wierzyciel występujący z roszczeniem pauliańskim będzie mógł zaskarżyć nie całą umowę spółki, lecz tylko niektóre jej postanowienia.

Można tu przykładowo wymienić obciążenie długami spółki tylko jednego z małżonków, który jest dłużnikiem wobec swojego wierzyciela osobistego³⁰. I tak – jeżeli wiarygodność wierzyciela osobistego małżonka dotyczy majątku odrębnego małżonka lub też majątku wspólnego, z tym że dłużnikiem jest tylko jeden małżonek, obciążenie tego małżonka odpowiedzialnością za długi spółki sprawi, iż poważnie zmniejszy się możliwości zaspokojenia roszczeń przez wierzyciela osobistego małżonka. Wspólnicy mogą także podjąć uchwałę o nieproporcjonalnym podziale odpowiedzialności za istniejące już długi spółki. Uchwała taka, podobnie jak i odpowiednie postanowienia umowy spółki, może zmierzać do uniemożliwienia zaspokojenia roszczeń przez wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika.

Możliwość zaspokojenia roszczeń przez wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika zależą m.in. od realnej wartości praw spółkowych przysługujących wspólnikowi na wypadek wystąpienia ze spółki lub jej rozwiązania. Uprawnienia te mogą zostać zajęte przez wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika, a następnie, po wypowiedzeniu przez tego wierzyciela spółki, zgodnie z postanowieniami art. 870 k.c. mogą służyć zaspokojeniu jego roszczeń. Jest oczywiste, że jeżeli spółka dokona czynności prawnej o charakterze nieodpłatnym, takiej jak np. umowa darowizny, której przedmiotem będą dość znaczące składniki majątku spółki, to nastąpi w efekcie spadek wartości praw spółkowych, które mogą być zajęte przez wierzyciela osobistego małżonka.

Również czynności odpłatne działywane przez oboje małżonków w ramach zarządu spółką z ich udziałem mogą być zakwalifikowane jako dokonane na szkodę wierzycieli osobistych małżonków. I tak np. małżonkowie-wspólnicy mogą zbyć na szkodę wierzycieli osobistych przedmioty majątkowe wchodzące w skład majątku spółki. Postępowanie likwidacyjne uregulowane w k.c. na wypadek rozwiązania spółki cywilnej nie ma charakteru obligatoryjnego³¹. Doktryna jest zgodna co do tego, iż małżonkowie mogą umówić się co do

²⁹ Por. z art. 58 § 3 k.c.

³⁰ Obciążenie takie jest bezskuteczne wobec wierzycieli spółki, albowiem art. 864 k.c., przewidujący odpowiedzialność solidarną wspólników, jest normą bezwzględnie obowiązującą.

³¹ Por. S o ł t y s i ń s k i, dz. cyt., s. 672 nn.

innego sposobu zakończenia działalności spółki³². Takim sposobem może być przede wszystkim podział majątku spółki według reguł ustalonych przez samych wspólników³³. Pokrzywdzenie wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika można zilustrować za pomocą skrajnego przykładu. Jeżeli przyjmiemy, za S. Grzybowski, szerokie rozumienie celu gospodarczego spółki cywilnej³⁴, to możemy sobie wyobrazić spółkę cywilną, której celem będzie zakup luksusowych samochodów i następnie korzystanie z nich przez wspólników. Małżonkowie-wspólnicy mogą następnie podjąć uchwałę o zakończeniu działalności spółki przez podział majątku wspólnego, którego skutkiem będzie przyznanie majątku spółki, czyli w praktyce prawa własności samochodów, jednemu tylko małżonkowi, który nie jest dłużnikiem. Jeżeli małżonek-dłużnik, który został pominięty w podziale majątku wspólnego, wziął przed powstaniem spółki, jak i przed powstaniem wspólności ustawowej kredyt z banku, z którego środki zostały wniesione następnie do spółki tytułem wkładu, to pozycja banku jako wierzyciela osobistego tego małżonka rokuje małe szanse na zwrot kredytu. Wierzytelność banku dotyczy bowiem majątku odrębnego małżonka-wspólnika, gdyż zaistniała przed powstaniem wspólności ustawowej, a zatem bank może zaspokoić się tylko z majątku odrębnego małżonka i ewentualnie z zysku spółki, który mógłby być odpowiedzialnym wynagrodzeniem małżonka, w naszym przypadku spółka nie ma jednak celu zarobkowego.

Podany przykład ma charakter skrajny, jednak możliwości pokrzywdzenia wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika zachodzą także i w przypadku spółek, które mają charakter zarobkowy. Krzywdzące wierzyciela postanowienia dotyczące podziału majątku spółki po jej rozwiązaniu mogą być zawarte w umowie spółki, znacznie jednak częściej małżonkowie-wspólnicy podejmą odpowiednią uchwałę.

Spośród czynności prawnych zdziałanych z pokrzywdzeniem wierzycieli osobistych małżonków w ramach zarządu majątkami małżonków należy przede wszystkim wyróżnić zbycie niektórych wierzytelności wchodzących do majątków małżonków. Zgodnie z zasadą „zakazu rozszczepienia” korporacyjno-obligacyjne uprawnienia spółkowe nie mogą być oddzielnie zbywane. Nie

³² Tamże.

³³ Tamże.

³⁴ S. Grzybowski (dz. cyt., s. 802) uważa, iż cel gospodarczy może polegać na zakupie książek, które następnie po przeczytaniu zostaną rozlosowane pomiędzy nabywców. Stanowisko S. Grzybowskiego, jako zbyt liberalne, spotkało się m.in. z krytyką A. Szajkowskiego (*Prawo spółek handlowych*, Warszawa 1995, s. 87).

ma jednak przeszkód do uznania dopuszczalności zbywania wymagalnych już wierzytelności, które w odniesieniu do spółki jawnej wymienia art. 109 k.h. Można tutaj przykładowo wymienić roszczenia o wymagalny już zysk osiągnięty przez spółkę.

Zbycie wierzytelności może nastąpić zarówno w drodze czynności prawnych odpłatnych, np. umowy sprzedaży, czy też czynności nieodpłatnych, jak umowy darowizny³⁵. Za taką czynność prawną zdziałaną na szkodę wierzyciela osobistego małżonka, którego wierzytelność dotyczy majątku odrębnego, będzie można np. uznać zbycie w drodze umowy darowizny, czy też innej nieodpłatnej czynności, wierzytelności o wypłatę wymagalnego zysku³⁶. W takim przypadku wierzyciel osobisty małżonka traci możliwość zaspokojenia się z wierzytelności wchodzącej w skład majątku odrębnego małżonka-wspólnika.

Sprzeczne z interesami wierzycieli osobistych mogą być także przesunięcia majątkowych praw obligacyjnych między majątkami małżonków. Opierając się na wyrażonej w art. 353 § 1 k.c. zasadzie swobody umów większość przedstawicieli doktryny dopuszcza możliwość przesunięcia pomiędzy określonymi majątkami małżonków poszczególnych składników majątkowych³⁷. I tak, małżonkowie mogą np. przesunąć w drodze umowy odpowiednie składniki z majątku odrębnego do wspólnego i odwrotnie³⁸. Przesunięcia majątkowe mogą być także dokonywane pomiędzy majątkami odrębnymi małżonków-wspólników. Przedmiotem przesunięć mogą być takie uprawnienia obligacyjne, które są uznane za zbywalne, a więc przede wszystkim prawo do wymagalnego zysku i prawo do części majątku spółki w razie jej wypowiedzenia czy też rozwiązania³⁹.

Nie ulega wątpliwości, iż skutek tych przesunięć może dojść do pokrzywdzenia wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika⁴⁰. Do takiego pokrzywdzenia nie dojdzie jedynie w przypadku, kiedy wierzytelność dotyczy majątku

³⁵ Co do zbycia wierzytelności zob. art. 510 i następne k.c.

³⁶ Ze względu na obowiązujący „zakaz rozszczepiania” uprawnień spółkowych nie jest dopuszczalne zbycie tzw. ogólnego prawa do zysku.

³⁷ Zob. przede wszystkim: P i ą t o w s k i, dz. cyt. s. 393 nn.; I g n a t o w i c z, dz. cyt., s. 103; J. W i n i a r z, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1994, s. 110 nn.

³⁸ Por. I g n a t o w i c z, dz. cyt., s. 103.

³⁹ Niezbywalny charakter mają natomiast organizacyjno-majątkowe uprawnienia spółkowe, jak i te obligacyjne prawa spółkowe, które mają charakter ogólny, jak np. ogólne prawo do zysku. Por. S z a j k o w s k i, dz. cyt., s. 252 nn., 391-392.

⁴⁰ Przesunięcia pomiędzy małżeńskimi masami majątkowymi mogą przybrać postać zarówno umów odpłatnych (jak np. umowy sprzedaży), jak i nieodpłatnych (jak np. umowy darowizny).

wspólnego, a dłużnikami są oboje małżonkowie. Wierzyciel, któremu przysługuje powyższa wierzytelność, może bowiem zaspokoić się ze wszystkich majątków występujących w małżeńskich stosunkach majątkowych, a więc z majątku wspólnego i majątków odrębnych obojga małżonków. A zatem przesunięcia pomiędzy majątkami małżonków obligacyjnych praw spółkowych są dla takiego wierzyciela obojętne.

Pokrzywdzeni natomiast będą mogli być wierzyciele, którym przysługują wierzytelności dotyczące majątku odrębnego i dotyczące majątku wspólnego, przy czym dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków. W pierwszym przypadku małżonek-dłużnik może przesunąć np. z majątku odrębnego do majątku wspólnego prawo do części majątku spółki, jaki uzyska współnik w razie jej wypowiedzenia czy też rozwiązania. Wierzyciel małżonka, zgodnie z regułą przewidzianą w art. 41 § 2 k.r.o., nie będzie mógł zaspokoić roszczenia z majątku wspólnego. Podobna sytuacja powstanie w razie przesunięcia powyższego uprawnienia obligacyjnego do majątku odrębnego małżonka nie będącego dłużnikiem.

Jeżeli natomiast wierzytelność dotyczy majątku wspólnego, a dłużnikiem jest jeden z małżonków, do pokrzywdzenia wierzyciela osobistego małżonka może dojść w przypadku przesunięcia określonych praw obligacyjnych z majątku wspólnego czy też z majątku odrębnego małżonka będącego dłużnikiem do majątku odrębnego małżonka, który nie jest dłużnikiem. Warto zauważyć, iż w przypadku przesunięcia obligacyjnych praw spółkowych z majątku wspólnego do majątku odrębnego małżonka, po jednej stronie czynności prawnej wystąpi małżonek, który samodzielnie dokonuje rozporządzeń poszczególnymi składnikami majątku wspólnego, a po drugiej stronie małżonek, do którego majątku odrębnego składniki te zostaną przekazane⁴¹. Jeżeli jednak przesunięcie przekracza zakres czynności zwykłego zarządu, potrzebna będzie zgoda obu małżonków, a więc i tego, do którego majątku odrębnego środki zostaną przekazane⁴².

⁴¹ Nie można zatem w tym przypadku mówić o czynności prawnej dokonanej „z samym sobą”.

⁴² Również i tutaj nie zostanie dokonana czynność prawna „z samym sobą”, albowiem małżonek wyrażający zgodę na przesunięcie środków z majątku wspólnego do majątku odrębnego nie jest stroną czynności prawnej. Szerzej co do czynności prawnych „z samym sobą” zob. A. K i d y b a, *Zakaz dokonywania czynności prawnych „z samym sobą” a jednoosobowa spółka z o.o.*, PiP 1991, nr 1, s. 54 nn.

IV. INSTRUMENTY PRAWNE PRZYSŁUGUJĄCE WIERZYCIELOM NA WYPADEK DOKONANIA PRZEZ MAŁŻONKÓW-WSPÓLNIKÓW CZYNNOŚCI PRAWNYCH NA ICH SZKODĘ

Jedną z najstarszych instytucji prawnych chroniących wierzycieli osobistych przed skutkami czynności prawnych działanych na ich szkodę przez dłużników jest akcja pauliańska⁴³. Poza zakresem rozważań pozostanie problematyka szczegółowa dotycząca przesłanek zastosowania akcji pauliańskiej⁴⁴. Skupiono się przede wszystkim na dwóch zagadnieniach. Pierwsze dotyczy przedmiotu zaskarżenia. Pojawia się tutaj pytanie dotyczące możliwości zaskarżenia umowy spółki cywilnej zawartej z udziałem małżonków. O ile nie budzi wątpliwości możliwość zaskarżenia czynności prawnych działanych przez małżonków-wspólników innych niż umowa spółki cywilnej, o tyle niektórzy autorzy podnoszą, iż przedmiotem zaskarżenia nie może być sama umowa spółki, a jedynie wniesienie przez współnika wkładu⁴⁵. Nie negując możliwości zaskarżenia niektórych postanowień czynności prawnych działanych przez małżonków-wspólników na szkodę ich wierzycieli osobistych, należy dopuścić możliwość zaskarżenia samej umowy spółki cywilnej z udziałem małżonków. Drugie zagadnienie dotyczy możliwości zastosowania przepisów k.c., które regulują instytucje akcji pauliańskiej (art. 527 i następane k.c.), do czynności dokonanych przez małżonków-wspólników na szkodę ich wierzycieli osobistych.

Generalnie można stwierdzić, iż przedmiotem zaskarżenia mogą być czynności prawne dokonane przez małżonków-wspólników, jak i poszczególne postanowienia tych czynności. I tak np. wierzyciel osobisty małżonka może zaskarżyć umowę przenoszącą określone obligacyjne prawa spółkowe z majątku odrębnego tego małżonka do majątku odrębnego małżonka nie będącego dłużnikiem. Wystąpi tutaj zaskarżenie całej czynności prawnej przenoszącej prawa obligacyjne.

Przedmiotem zaskarżenia może być jednak także postanowienie umowy spółki, zgodnie z którym małżonek-dłużnik będzie ponosił wyłączną odpowiedzialność za długi spółki⁴⁶. Z. Policzkiewicz przyjmuje za J. Fiemą, iż przedmiotem zaskarżenia nie może być sama umowa spółki, a jedynie

⁴³ Por. P y z i a k - S z a f n i c k a, dz. cyt., s. 5-6.

⁴⁴ Zob. m.in. O h a n o w i c z, dz. cyt., s. 944 nn.

⁴⁵ Zob. P o l i c z k i e w i c z, dz. cyt., s. 529.

⁴⁶ Zob. art. 867 § 1 k.c.

wniesienie wkładu⁴⁷. Wydaje się jednak, iż oddzielenie umowy spółki od wniesienia wkładu jest zabiegiem sztucznym. Jeżeli bowiem sąd uwzględniając powództwo pauliańskie uznałby bezskuteczność wniesienia wkładu wobec wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika, to tym samym byłoby to równoznaczne z bezskutecznością całej umowy spółki. Zgodnie bowiem z art. 860 § 1 k.c. do *essentialia negotii* umowy spółki cywilnej należy zobowiązanie się do osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego przez działanie w sposób oznaczony, w szczególności przez wniesienie wkładów⁴⁸. Trudno jest zatem uznać, iż wobec wierzyciela osobistego małżonka-wspólnika bezskuteczne jest jedynie wniesienie wkładu, a skuteczną pozostaje umowa spółki cywilnej. Wierzyciel taki zaskarżając umowę spółki będzie mógł się zaspokoić z tych przedmiotów majątkowych, które wyszły z majątku dłużnika lub do niego nie weszły. Przede wszystkim będzie tutaj chodziło o środki, które zostały wniesione do spółki tytułem wkładu⁴⁹.

Pewne kontrowersje powstaną w przypadku utworzenia spółki cywilnej między samymi małżonkami. Formuła generalna akcji pauliańskiej zawarta w art. 527 § 1 k.c. odnosi się także do czynności prawnych dokonanych przez małżonka-dłużnika z drugim małżonkiem nie będącym dłużnikiem, który jest traktowany w świetle wspomnianego przepisu jak osoba trzecia⁵⁰. Poważne kontrowersje powstaną natomiast wtedy, gdy oboje małżonkowie będą dłużnikami. Możemy postawić pytanie, czy w tym przypadku wierzyciel osobisty obojga małżonków-wspólników może zaskarżyć, na podstawie art. 527 § 1 k.c., czynność prawną przez nich dokonaną. Z. Policzkiewicz twierdzi, że skoro „zaskarżeniu może podlegać czynność prawna, na skutek której osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową, to tym bardziej zaskarżenie jest możliwe, jeśli korzyść majątkową uzyskali oboje dłużnicy”⁵¹. Wydaje się, iż powyższa argumentacja nie jest przekonywująca. Wierzyciel osobisty powinien być bowiem zadowolony z uzyskania korzyści przez małżonków-dłużników.

⁴⁷ Zob. P o l i c z k i e w i c z, dz. cyt., s. 529.

⁴⁸ Por. K. K r u c z a ł a k, *Prawo handlowe*, Warszawa 1996, s. 121.

⁴⁹ Jeżeli jednak umowa będzie zawierała oprócz zobowiązania do wniesienia wkładu jeszcze inne postanowienia zmierzające do pokrzywdzenia wierzyciela, to wierzyciel będzie mógł zaspokoić się ze środków, które w wyniku tych postanowień do majątku małżonka-dłużnika nie weszły lub z niego wyszły.

⁵⁰ Za osobę trzecią w stosunku zobowiązaniowym możemy uznać osobę, która nie jest ani dłużnikiem (w podanym przykładzie jest nim drugi małżonek), ani też wierzycielem (jest nim tutaj wierzyciel osobisty pierwszego małżonka).

⁵¹ Zob. P o l i c z k i e w i c z, dz. cyt., s. 530.

Warto zauważyć, iż wątpliwości co do zastosowania akcji pauliańskiej wobec małżonków-dłużników, w razie przesunięcia praw pomiędzy majątkami małżonków, pojawiają się jedynie w odniesieniu do wierzycieli osobistych małżonków-wspólników, których wierzytelności dotyczą majątków odrębnych małżonków lub majątku wspólnego, przy czym dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków. Dla wierzycieli, których wierzytelność dotyczy majątku wspólnego, a dłużnikami są oboje małżonkowie, przesunięcia określonych obligacyjnych praw spółkowych między majątkami małżonków są obojętne, albowiem i tak tacy wierzyciele będą mogli zaspokoić się z każdego majątku małżeńskiego. Zbycie natomiast przedmiotów majątkowych wchodzących w skład majątku spółki, należących wcześniej do majątku wspólnego małżonków, będzie miało postać umowy pomiędzy małżonkami a osobą trzecią, a zatem czynność ta na zasadach ogólnych będzie mogła być zaskarżona przez wierzycieli osobistych małżonków.

Należy uznać, iż wierzycielowi, którego dłużnikami są oboje małżonkowie, nie może przysługiwać roszczenie pauliańskie na wypadek zawarcia przez samych małżonków umowy spółki cywilnej na szkodę wierzyciela osobistego. Nie ma zresztą potrzeby przyznania wierzycielowi takiego roszczenia, albowiem będzie on mógł skorzystać z uregulowanej w art. 59 k.c. instytucji bezskuteczności względnej. Doktryna zwraca uwagę, iż rygorystyczne przestrzeganie wymienionych w art. 527 § 1 k.c. przesłanek zastosowania roszczeń pauliańskich mogłoby *de facto* spowodować iluzoryczność ochrony wierzyciela, dlatego też ustawodawca wprowadził pewne modyfikacje dotyczące stosowania ochrony pauliańskiej⁵².

Modyfikacje formuły generalnej akcji pauliańskiej zawarte są w art. 527 § 3, art. 528 i art. 529 k.c. Dla spółki cywilnej z udziałem małżonków duże znaczenie ma domniemanie określone w art. 527 § 3 k.c. Domniemanie to zakłada, iż osoba pozostająca w bliskim stosunku z dłużnikiem, która uzyskała korzyść majątkową wskutek czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli, wiedziała, iż dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Jest oczywiste, iż taką osobą bliską, a można powiedzieć, że najbliższą, jest małżonek dłużnika⁵³.

Pozostałe dwie modyfikacje ogólnych zasad zastosowania sankcji pauliańskiej odnoszą się także do czynności prawnych zdziałanych przez małżonków-wspólników na szkodę ich wierzycieli osobistych. Zgodnie z art. 530 k.c.

⁵² Por. C z a c h ó r s k i, dz. cyt., s. 530.

⁵³ Por. S t e c k i, dz. cyt., s. 537.

zasady zaskarżenia czynności prawnych w drodze roszczeń pauliańskich, wskazane w art. 527 nn. k.c. stosuje się odpowiednio do pokrzywdzenia wierzycieli przyszłych. Z. Policzkievicz zwraca uwagę, iż w doktrynie pojawił się pogląd oparty na art. 530 k.c., zgodnie z którym w razie uzyskania przez osobą trzecią odpłatnie korzyści majątkowej nie obowiązuje domniemanie wyrażone w art. 527 § 3 k.c.⁵⁴. Autorka stwierdza, iż ze względu na ochronę wierzycieli umowa spółki cywilnej zawartej między małżonkami jest bliższa czynnościom prawnym nieodpłatnym, a zatem należy stosować do takiej spółki przepisy o czynnościach prawnych nieodpłatnych⁵⁵. Do spółek cywilnych, które nie są spółkami małżonków, należy natomiast stosować odpowiednio przepisy o czynnościach prawnych odpłatnych⁵⁶. Wydaje się, iż należy uznać za uzasadnione wątpliwości co do takiego zróżnicowanego traktowania powyższych postaci spółek⁵⁷.

Za inny instrument prawny chroniący interesy wierzycieli osobistych małżonków-wspólników można uznać instytucję bezskuteczności względnej (art. 59 k.c.). Co do zakresu stosowania art. 59 k.c. pojawiły się w doktrynie trzy stanowiska. Według poglądu reprezentowanego przez A. Ohanowicza powyższy przepis pokrywa się z instytucją akcji pauliańskiej⁵⁸. Z kolei M. Pyziak-Szafnicka uważa, iż akcja pauliańska chroni jedynie wierzytelności pieniężne, a przepis art. 59 k.c. inne roszczenia, w szczególności chodzi tutaj o roszczenia o wydanie rzeczy⁵⁹. Wydaje się, iż najwłaściwsze jest stanowisko pośrednie, reprezentowane m.in. przez J. Skąpskiego. Autor ten uważa, iż przepis art. 59 k.c. ma szersze zastosowanie niż akcja paulińska⁶⁰. Nie ma, jak się wydaje, przeszkód dla stosowania instytucji bezskuteczności względnej z art. 59 k.c. do ochrony zarówno wierzytelności pieniężnych, jak i niepieniężnych. Instytucję tę mogą także z powodzeniem stosować wierzyciele osobiści małżonków-wspólników.

Należy zaznaczyć, iż Z. Policzkievicz pominęła instytucję bezskuteczności względnej z art. 59 k.c. w katalogu instrumentów prawnych służącym wierzy-

⁵⁴ Zob. P o l i c z k i e w i c z, dz. cyt., s. 530.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Co do konsekwencji uznania spółki cywilnej z udziałem małżonków za spółkę, do której stosuje się przepisy o czynnościach prawnych nieodpłatnych zob. R a d w a Ń s k i, dz. cyt., s. 146.

⁵⁸ Zob. P y z i a k - S z a f n i c k a, dz. cyt., s. 53.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Zob. J. S k ą p s k i, [w:] *Zarys prawa cywilnego*, Warszawa 1988, s. 236.

cielom na wypadek dokonania przez małżonków-wspólników czynności prawnych na ich szkodę⁶¹. Wydaje się, iż takie stanowisko jest nieuzasadnione. Opowiedzenie się za koncepcją, zgodnie z którą art. 59 k.c. służy ochronie roszczeń niepieniężnych, nie sprawia, iż z roszczeniami takimi nie mogą wystąpić wierzyciele małżonków-wspólników⁶².

Z. Policzekiewicz na drugim miejscu spośród instrumentów prawnych, które mają zabezpieczyć wierzycieli przed skutkami czynności prawnych dokonanych na ich szkodę przez małżonków-wspólników, wymienia pozorność⁶³. Art. 83 § 1 k.c. przewiduje dla pozornej czynności prawnej sankcję bezwzględnej nieważności. Zgodnie z art. 189 k.p.c. powództwo o ustalenie nieważności czynności prawnej wytoczyć może każdy, kto ma w tym interes prawny⁶⁴. A zatem powództwo takie wytoczyć także może wierzyciel osobisty małżonków-wspólników, którzy dokonali czynności pozornej na jego szkodę.

Jako przykład pokrzywdzenia wierzyciela osobistego małżonka, którego wierzycielność dotyczy majątku odrębnego, można podać pozorne przesunięcie określonych spółkowych praw obligacyjnych z majątku odrębnego do majątku wspólnego małżonków. Jak zauważa Z. Radwański, instytucja pozorności czynności prawnej ma sens wtedy, gdy pozorność między stronami może być dowiedzona za pomocą dowodu z zeznań świadków lub przesłuchania stron⁶⁵. A zatem w praktyce unieważnienie pozornej czynności prawnej możliwe jest jedynie wówczas, gdy co najmniej jedna ze stron tej czynności będzie chciała jej unieważnienia. Dlatego też M. Pyziak-Szafnicka zakłada, iż dla wierzyciela korzystniejsze jest skorzystanie z akcji pauliańskiej, której przedmiotem może być także spełniająca przesłanki zawarte w art. 83§1 k.c. tzw. czynność prawna dyssymulowana, czyli ukryta pod bezwzględnie nieważną czynnością pozorną⁶⁶.

Możliwe jest wreszcie uznanie czynności prawnej dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli osobistych małżonków-wspólników za czynność prawną sprzeczną z ustawą lub mającą na celu obejście ustawy (art. 58 § 1 k.c.). Sankcją dla czynności sprecznej z ustawą lub mającą na celu obejście usta-

⁶¹ Zob. P o l i c z k i e w i c z, dz. cyt., s. 529 i nn.

⁶² Jeżeli np. małżonek wniósł do spółki na własność tytułem wkładu wynajętą nieruchomości, z roszczeniem z art. 59 k.c. może wystąpić wierzyciel małżonka, czyli najemca.

⁶³ Zob. P o l i c z k i e w i c z, dz. cyt., s. 530

⁶⁴ Por. m.in. J. J o d ł o w s k i, Z. R e s i c h, J. L a p i e r r e, T. M i s i u k - J o d ł o w s k a, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1997, s. 229.

⁶⁵ Zob. R a d w a ŋ s k i, dz. cyt., s. 172.

⁶⁶ Por. m.in. P y z i a k - S z a f n i c k a, dz. cyt., s. 54 i n.

wy jest bezwzględna jej nieważność⁶⁷. Przykładem czynności prawnych sprzecznych z ustawą jest np. zaliczanie przez małżonków do ich majątków przedmiotów majątkowych uzyskanych w czasie trwania wspólności ustawowej niezgodnie z regułami przewidzianymi przez k.r.o.⁶⁸ Z kolei przykładem czynności prawnej mającej na celu obejście ustawy jest umowa spółki, w której małżonkowie poddają reżimowi spółki ogół swoich stosunków majątkowych⁶⁹

JOINT-VENTURES WITH A STAKE OF THE SPOUSES VERSUS THE LEGAL SITUATION OF THEIR PERSONAL CREDITORS

S u m m a r y

In order for the claims to be satisfied by the personal creditors of the spouses-partners it is important to consider the economic situation of the company, the character of receivables, the kind and origin of the deposit.

Apart from the contract of the company itself we may distinguish two groups of legal proceedings which may hurt the personal creditors of the spouses-partners. As regards the board of the company we may, for example, list the following: 1) disproportional charge of the spouse-debtor with the responsibility for the debts of the company, 2) the company sells off some elements of the property, including especially as free of charge, e.g. donation, 3) the property of the company is divided in the case when it is dissolved and the spouse-debtor is the sufferer. Now among the actions as regards the management of the properties of spouses we find the following: 1) selling off some of the receivables, 2) the shift between the property masses of the obligatory joint laws.

Among the legal instruments, the spouses-partners who are detrimental, the creditors are entitled to the following forms: the Pauliane action (art. 527 and ff. k.c.), relative ineffectiveness (art. 59 k.c.), appearance (art. 58 § 1 k.c.), treating the legal action as contrary to the law or tending to evade the law (art. 58 § 1 k.c.).

Translated by Jan Kłos

⁶⁷ Zob. m.in. K. P i a s e c k i, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. I, Warszawa 1989, s. 93 n.

⁶⁸ Przepisy dotyczące przynależności do majątków małżonków poszczególnych składników majątkowych w ustroju wspólności ustawowej mają charakter norm *iuris cogentis*.

⁶⁹ Por. P o l i c z k i e w i c z, dz. cyt., s. 530.